

**Державний історико-культурний заповідник м. Острога
Музей книги та друкарства**

**ВОЛИНСЬКА КНИГА:
історія, дослідження,
колекціонування**

Науковий збірник

Випуск 4

**Острог
2020**

УДК 002.2(091) (477.82)

ББК 76.11 (4 Укр.)

В-70

Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування. Науковий збірник / Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Музей книги та друкарства. – Випуск 4. – Острог, 2020. – 212 с.

До збірника увійшли матеріали Четвертої наукової конференції «Волинська книга: історія, дослідження, колекціонування», яка заочно відбулася 10 грудня 2020 року в м. Острозі Рівненської області до 35-річчя відкриття Музею книги та друкарства Державного історико-культурного заповідника м. Острога.

Редакційна група

Микола Манько

Світлана Позіховська

Володимир Бондарчук (електронна версія)

Матеріали друкovanі згідно з оригіналами авторських текстів
і прийнятою авторами системою посилань на джерела.

Електронна версія збірника доступна на сайті «Острозький замок»:
ostrohcastle.com.ua

У разі передруку посилання на науковий збірник обов'язкове.

© Державний історико-культурний заповідник м. Острога, 2020

УКРАЇНСЬКА КНИГА: дослідження, реставрація, колекціонування

*Владислав БЕЗПАЛЬКО,
Іван КУЗЬМІНСЬКИЙ*

Нововиявлений Переяславський список «Музичної Граматики» Миколая Дилецького 1734 року: опис та аналіз

У статті досліджується донедавна невідомий Переяславський список «Музичної Граматики» (1734), який зберігається у Національному музеї історії України. Окрім опису фізичних характеристик рукопису, було здійснено його структурний (нотний та наративний) аналіз, а також визначено приналежність до однієї з редакцій на основі класифікаційної системи. Визначено особу переписувача Переяславського списку та відтворено окремі сторінки його біографії. Обґрунтовано можливі причини створення трактату. Досліджено умови створення інших списків Смоленської редакції, завдяки чому аргументовано піддаються сумніву твердження та гіпотези попередніх дослідників музично-теоретичної спадщини Миколая Дилецького.

Ключові слова: «Музична Граматика», Переяславський список, списки Смоленської редакції, Миколай Дилецький, Дмитро Ігнатович Фіялковський.

Історія виявлення рукопису. В експозиції Національного музею історії України було виявлено, до цього часу невідомий фаховим дослідникам, список музично-теоретичного трактату Миколая Дилецького¹ «Музична Граматика»². Експлікація в

---

¹ Варіанти імені – Mikołaj Dilecki, Николай Дылецкий, Николай Дилецкий, Микола Дилецький, Миколай Ділецький.

² Варіанти назв трактату – «Идея грамматики мусикийской», «Грамматика пения мусикийского», «Грамматика музыкальна» тощо.

експозиційній вітрині засвідчувала назву та ім'я автора трактату, ім'я переписувача, рік та місце переписування списку: *«Микола Дилецький. Граматика мусикійська. Рукопис, зроблений Д. Фіалковськи з оригіналу. 1734 р. Переяслав»*. Запис в інвентарну книгу фондів музею під номером РД-204 зроблено 12 січня 1949 року: *«Рукописна книга для навчання мистецтва музики, переписана Фіалковським в м. Переяславі 1734 р.»*³.

Короткий опис рукопису. Рукопис складається з титульного аркушу, 83 аркушів з оригінальною пагінацією, а також двох форзацних аркушів в кінці рукопису та одного на початку, які містять малюнки та маргінальні записи. Розмір аркушів – 20×16 см. Збереженість аркушів добра. Аркуші 24 та 57 мають невеликі дірки.

Оправа. Оправа шкіряна на дошках. Розмір – 21×16,8 см. Передня кришка має середник овальної форми розміром 5,2×4 см, який містить зображення царя Давида. На його особу вказує відповідний напис: *«црѣ двид»*. Фігуру царя зображено без музичного інструменту, натомість з розгорнутою книгою. Дві застібки втрачено. Корінцева частина надірвана, має втрати шкіри.

Філіграні. Аркуші рукопису мають одну й ту ж філігрань – літеру W, увінчану закритою короною. За характерними особливостями прикрас корони, ця філігрань чітко ідентифікується в каталозі Едмунда Лауцявічуса під № 3340, на документі 1724 року⁴.

Почерк. Основний текст писаний українським скорописом другої чверті XVIII століття. Півуставом, переважно з використанням кіноварі, написані заголовки, окремі заголовні літери та важливі елементи структурних частин трактату.

Маргіналії. У рукописі є кілька маргіналій: на звороті титульного аркушу (аматорські малюнки та підписи до них), на

---

³ Національний музей історії України, фонди, Інвентарна книга «Рукописні документи Київського історичного музею», 1948–1954 роки, № 1-900, 59. У записі вказано, що трактат післявоєнною колекцією отриманий зі старих музейних фондів. Загалом час та обставини надходження рукопису до музею ще потребують додаткового дослідження.

⁴ Edmund Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. 1.* (Vilnius: Leidykla «Mintis», 1967), 220; Edmund Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. 2. Atlasas.* (Vilnius: Leidykla «Mintis», 1967), 454.

аркуші 55 (напис «Кругъ принятой въ 1813 года мѣца февраля дня») та аркуші 72v (проба пера в підписі Левка Демковича).

Класифікаційні системи списків «Музичної Граматики». В історіографії дослідження «Музичної Граматики» виділяються чотири класифікації списків трактату, основою для формування яких є редакції. Перший дослідник, який представив таку класифікаційну систему ще за часів Російської імперії, був Степан Смоленський⁵. Музикознавцю були доступні лише кілька рукописів, але історично склалося так, що саме його праця стала відправною точкою для наступних досліджень, адже тут вперше було повністю надруковано один з ранніх списків трактату. Наступною дослідницею, яка представила власну класифікаційну систему і одночасно фотокопію одного зі списків, який історично був пов'язаний з ранньомодерною Україною, була Олександра Цалай-Якименко. Як і попередній дослідник, питанню редакцій музикознавиця приділила лише півсторінки наративного тексту, де було вміщено широкий спектр шифрів рукописів та їхня приналежність до редакцій, проте без якого-небудь обґрунтування власної концепції⁶. Протягом наступного десятиліття на полях періодичних видань дослідниця остаточно утвердилася у новій тезі, порівняно із викладеним у факсимільному виданні, що виданий нею рукопис 1723 року є автографом Миколая Дилецького⁷. Очевидно, реакцією на видання копії трактату в УРСР стала публікація московського музикознавця Володимира Протопопова, в якій, окрім третього за ліком факсиміле трактату, було подано розлогі описи рукописів та обґрунтовано їхню класифікацію, яка багато у чому стала відправною точкою для сучасніших концепцій⁸. На початку XXI століття Олександра Цалай-Якименко виклала новий погляд на класифікацію редакцій «Граматики» з дещо розширеним

---

⁵ Степан Смоленский (Ed.), *Музыкальная грамматика Николая Дилецкого*. (СПб., 1910), VII.

⁶ Олександра Цалай-Якименко (Ed.), *Микола Дилецький. Грамматика музыкальна (фотокопія рукопису 1723 року)*. (Київ: Музична Україна, 1970), 94.

⁷ Олександра Цалай-Якименко, Олександр Зелінський, «Море непребранное: новознайденный автограф Миколая Дилецького», *Жовтень* 7 (1966): 109-116.

⁸ Владимир Протопопов (Ed.), *Дилецкий Николай. Идея Грамматики Музыкальной*. (Москва: Музыка, 1979), 464-492.

обґрунтуванням, проте дослідниця не зрадила давній концепції і не відійшла від минулих постулатів⁹. Загалом остання публікація стала серйозним подразником для наступного покоління музикознавців, адже вона містить значну кількість помилкових посилань на сигнатури та неточні описи рукописів, а також слабку аргументацію щодо класифікаційної системи¹⁰. Власний погляд на поставлену проблему у кандидатській дисертації продемонструвала російська дослідниця Ірина Герасимова¹¹. Метод аналізу на основі нотних прикладів, який започаткувала дослідниця, був підтриманий та розвинений Іваном Кузьмінським у формуванні четвертої за ліком класифікації¹². Зрештою, саме останньою класифікаційною системою ми користуємося для аналізу виявленого Переяславського списку.

За цією класифікацією Переяславський список представляє Смоленську редакцію. Така редакція отримала назву від місця написання авторизованого рукопису¹³ – міста Смоленська. Цей авторизований рукопис, як і легендарний Віленський протограф, не збереглися до нашого часу, проте з першого були зроблені копії (списки), які дійшли до сучасних дослідників у різних формах, про які йтиметься у наступному розділі. Основними критеріями для визначення списків Смоленської редакції слугують характерні наративний та нотний тексти, в переважній більшості випадків на це також вказують титульні аркуші, де зазначено місто Смоленськ та відповідне датування (1677). Єдине виключення з правила стосується списку, який належить до Московської (Коренева) редакції, проте в якому також згадуються характерні відомості з титульного аркушу Смоленської редакції: *«Грамматика п̣н̣ія*

⁹ Олександр Цалай-Якименко, *Київська школа музики XVII століття*. (Київ; Львів; Полтава, 2002), 431-436.

¹⁰ Іван Кузьмінський, «Класифікація авторизованих списків «Музикійська Граматика» Миколая Дилецького та питання походження так званого Львівського рукопису», *Київське музикознавство* 40 (2011): 59-69; Ірина Герасимова, *Николай Дилецкий: творческий путь композитора XVII века (диссертация)*. (Москва, 2010), 27-43.

¹¹ Герасимова, *Николай Дилецкий*, 43-73.

¹² Іван Кузьмінський, *Витоки, музична теорія та виконавська практика партесного багатоголосся (дисертація)*. (Київ, 2014), 136-152.

¹³ Авторизований рукопис – трактат у створенні якого особисто брав участь автор, тобто Миколай Дилецький.

музикійскаго или извѣстная правила пѣнія в словѣхъ музикійскомъ в нихъ же обрѣтаются шесть частей или раздѣлений, издадеса в вилнѣ. совершиися же в смоленску. в лѣто от ржства спсителя ншего и бга, ахоз-го [1677]. Николаемъ дылецким, после ди же в црствующемъ граде москвѣ преведе с полскаго языка на словенскій той же николай дылецкій во рпз-м [1679] году в дому діакона Аникія Трофимова сна Коренева иже исписа сія»¹⁴. Незважаючи на це, характерний наративний та нотний матеріали дозволяють виокремлювати цей екземпляр як авторизований список Московської (Коренева) редакції.

Списки Смоленської редакції. Автор (переписувач) найдавнішого списку Смоленської редакції, який дійшов до нашого часу, – перекладач та архіваріус Колегії іноземних справ Мойсей Арсенійович Іванов (1671/1672–1747)¹⁵. Ідентифікація автора та визначення часу створення цього списку стали можливими завдяки запису, зробленого його сином на початковому чистому аркуші того ж трактату після смерті батька: «Сія музикійскаго пѣнія грамматика гсдрственной коллегіи іностранныхъ дѣль переводчика моисея івановича арсеніева. Писанная собственною ево рукою когда еще учился въ школѣ. По кончинѣ его любезнаго моего Родителя въ: 1747-м: Году Ноября: съ: 12-г: на: 13: число досталася мнѣ сыну ево Николаю Арсеніеву. тоя ж іностранной коллегіи канцеляристу і мною въ: 1748: году переплетена»¹⁶. Цей запис дуже цінний для дослідників, адже вказує на те, що список було виконано у час навчання переписувача у якійсь школі. Відомо, що Мойсей Іванов навчався у Москві у Слов'яно-греко-латинській Академії у 1691–1698 роках, а також в Італійській Школі братів Ліхуд у 1698–1700 роках¹⁷. Завдяки додатковій інформації можна звзити гіпотетичну дату переписування трактату, адже збереглося свідчення, що під час навчання у 1693 році у третьому класі Мойсей Іванов вивчав «*большое сочинение*

¹⁴ Протопопов, Дилецкий Николай, VIII-IX.

¹⁵ Джамиля Рамазанова, «Первая Итальянская школа в России (1697–1700) по документам Российского государственного архива древних актов», *Проблемы итальянистики*, 5 (2013): 203.

¹⁶ Российский государственный архив древних актов, ф. 181, ед. хр. 541, I.

¹⁷ Рамазанова, «Первая Итальянская школа», 204.

грамматики»¹⁸. Цілком ймовірно, що мова йшла саме про список «Грамматика: мусикійскаго пѣнія»¹⁹. Єдиним протиріччям виступають філіграні паперу, які датувалися Володимиром Протопоповим першим десятиліттям XVIII століття²⁰. На сьогодні ми не маємо можливості для огляду цієї пам'ятки, однак відмітимо, що філіграні з гербом Амстердаму, які присутні в ній та виступають датуючим елементом, фіксуються на папері, що використовувався й у другій половині – кінці XVII, а не лише у XVIII столітті²¹. Таким чином, запропонована нами дата (1693 рік) виглядає цілком реалістичною. Цікаво, що текст під нотами написаний українським скорописом, що помітив ще Володимир Протопопов²². При порівнянні списків Смоленської редакції стає очевидним, що найстарший з них є некомплектним, адже тут відсутні останні аркуші. За місцем переписування рукопису цей список доцільно назвати Московським.

Наступний за хронологією список Смоленської редакції датується 1723 роком²³. І хоча його традиційно називають Львівським, проте, дотримуючись принципу, згідно якого ми називаємо список за місцем переписування (якщо воно відоме), а не зберігання, ми схильні погодитися із дослідником Ігорем Савчуком, який наполягав на назві Санкт-Петербурзький список²⁴. Завдяки маргіналії можна визначити, коли і звідки рукопис потрапив на львівські терени. Це відбулося у 1763 році, коли неназваний студент-богослов Києво-Могилянської Академії, у час викладання Никодимом Панкрат'євим, продав його у Києві за один червоний золотий ієрею Василю Блонському: *«Сія Грамматика до слаганія есть нотъ партит[урн]ихъ и концертвъ ієрея Василя Блонскаго пароха жолтянцакаго за которою дадъ червоніи золотіи въ градѣ*

¹⁸ Там само, 203.

¹⁹ Российский государственный архив древних актов, ф. 181, ед. хр. 541, л. 1.

²⁰ Протопопов, *Дилецкий Николай*, 466.

²¹ Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. I.*, 175; Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. 2.*, 19-29.

²² Там само, 468.

²³ Цалай-Якименко, *Микола Дилецький*; Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, № 87/510804.

²⁴ Ігор Савчук, «Микола Дилецький «Грамматика музикальна». Петербурзький список 1723 року: від часу відкриття до опублікування», *Українське музикознавство* 42 (2016): 6-34.

Києвѣ у студен Панкратієвого бгослова и композитора разнихъ концертовѣ 1763 въ Києвѣ»²⁵. Загалом, можна стверджувати, що цей список до 1763 року використовувався у середовищі спудеїв Києво-Могилянської Академії. Цей факт зближає трактати 1723 та 1693 років, адже вони переписувалися та використовувалися у вищих церковних навчальних закладах Російської держави кінця XVII – початку XVIII століть. Хоча основна частина списку належить до Смоленської редакції, проте, в кінці трактату додано велику частину наративного та нотного тексту з Московської (Строганова) редакції, окрім цього мають місце вкраплення з тексту Московської (Коренева) редакції²⁶. Окремої уваги потребує аналіз інформації про місце створення цієї копії. Спершу треба зазначити, що у цей самий час у Санкт-Петербурзі було створено ще один список «Музичної Граматики». У копії 1743 року зазначено, що основою для нього послужив рукопис із Санкт-Петербурга, який датується 1722 роком: «Грамматика мусикийского пения творения Николая Дылецкаго, списана з готоваго характеру 1722-го году месяца ноября 20-го числа. В царствующем Санкт Петер Бурге трудами иеродиакона Исавра Стрелбиц[к]аго»²⁷. Два різні списки дають підстави припускати, що в цей час у Санкт-Петербурзі існував певний освітній центр, де переписали щонайменше два списки «Граматики», проте користувалися щонайменше трьома різними рукописами, адже для написання трактату 1723 року використовували три редакції. Поки що єдине обґрунтоване припущення щодо локації переписування цих двох рукописів (1722 та 1723 років) – Олександрівська лавра. Перше, що кидається в очі під час дослідження списку 1723 року, – це винятково численні українізми у лексиці та український бароковий скоропис. Відомо, що у цей час в Олександрівській лаврі перебувала ціла група не просто українських ченців, а співаків. Історія їхнього приїзду до лаври розпочалася у 1718 році, коли архімандрит Феодосій у листі до київського губернатора Дмитрія Голіцина просив надіслати крилошан з київських монастирів, а саме 5 басів та 9 **тенорів**: *«по письму отъ высококняжсей свѣтлости до вашего*

²⁵ Цалай-Якименко, Микола Дилецький, ХСП.

²⁶ Кузьмінський, «Класифікація авторизованих списків», 59-69.

²⁷ Протопопов, Дилецкий Николай, 483.

высокоблагородія надлежитъ выслать къ намъ въ Александро-Невскій Монастырь изъ Кіевскихъ Монастырей крылошанъ, а именно басовъ 5 и теноровъ 9»²⁸. Проте приїхали співаки аж 22 серпня 1720 року «по наряду отъ свѣтлѣйшаго князя... для пѣнія къ прежнимъ въ прибавокъ на крылосы»²⁹. Зберігся повний список із 16 співаків, в якому окрім київських монастирів значаться і чернігівські: «Печерскаго – басистой ієромонахъ Ираклій и тенористые – діакони Іона и Мелетій; Софійскаго – басистые ієромонахъ Гавріиль (Кияшенко) и монахъ Исаія (Васильковскій) и тенористой ієродіаконъ Гервасій; Выдубицкаго – тенористъ, монахъ Іоасафъ (Заблоцкой), Николаевскаго – тенористъ, діаконъ Макарій, Михайловскаго – тенористъ, дьяконъ Климентій, Братскаго – тенористъ, монахъ Геласій; изъ Черниговскаго Троицкаго – уставникъ, басистой ієромонахъ Петръ и тенористъ, діаконъ Іоанникій; архієрейскіе – басистые діакони Зосима и Варнава; изъ Елецкаго Монастыря тенористые монахъ Гавріиль и діаконъ Анфіянь»³⁰. У документах також збереглися їхні короткі біографії³¹. Загалом, як стверджує дослідник, братство лаври, яке складалося з представників різних монастирів, розпадалося на дві групи – росіян та українців. Монахи не лише вміли співати, а й володіли нотним письмом, про що свідчить спеціальна довідка про одного з них, складена у час створення списку 1723 року. Мова про Олександра Заузольського, який був сином піддячого з Нижегородської губернії: «пишетъ скорописью, уставомъ и нотное»³². Між іншим, до Києва рукопис 1723 року міг потрапити і через монахів Олександро-Невської лаври, які повернулися в Україну (Гетьманщину). Наприклад, у січні 1742 року до Софійського монастиря повернувся через хворобу та старість уставник, конархіст та «первенствующий ієродіаконъ» Феодосій Лисинський³³. Окрім монахів, брати участь у переписуванні трактатів могли й учні монастирської школи, яку було засновано 25 жовтня 1721 року розпорядженням Новгородського архієпископа

²⁸ Степан Рункевич, *Александро-Невская лавра. 1713-1913*. (СПб, 1913), 173.

²⁹ Там само, 180.

³⁰ Там само, 180-181.

³¹ Там само, 181-182.

³² Там само, 311.

³³ Там само, 442.

Феодосія Яновського, тобто якраз напередодні створення двох відомих нам копій³⁴. Таке припущення виглядає цілком логічним у світлі історії з переписуванням Московського списку Смоленської редакції 1693 року у Слов'яно-греко-латинській Академії. Хоча джерелами про навчання співу у перші роки існування школи ми не володіємо, проте за аналогією з іншими навчальними закладами не складно припустити, що учні регулярно ходили на Богослужіння і співали на криласах разом із монахами. Як би там не було, але версія про створення списку 1723 року у Олександро-Невській лаврі виглядає більш переконливою, ніж гіпотеза Олександри Цалай-Якименко про те, що автором цього списку був киянин Миколай Дилецький і що саме у цій єдиній копії з українізмами у лексиці, проявилось його українське ество. Ця версія сумнівна ще й тому, що киянином Миколая Дилецького вперше названо у списку трактату 1681 року, який у свою чергу списаний із першоджерела 1679 року, в якому немає жодної згадки про походження автора. Всі ж інші джерела з біографії Миколая Дилецького вказують на те, що він у дитячому та дорослому віці мешкав виключно у Вільнюсі, столиці Великого князівства Литовського, звідки згодом через Смоленськ дістався до Москви. Саме у Москві у 1679 році й обривається його слід, тому важко повірити, що через 44 роки він раптом з'являється у Санкт-Петербурзі.

Ще один рукопис «Граматики», який належить до Московської (Строганова) редакції, містить вибрані вставки зі Смоленської редакції. На це вказує і спеціальна авторська ремарка: «*Выписано из смоленской Грамматики*»³⁵. Цей список має філігрань із зображенням герба міста Ярославля, яка датується 1748–1753 роками. Наведений приклад красномовно засвідчує, що копіїсти середини XVIII століття чітко усвідомлювали різницю між редакціями «Граматики» і копіїлювали їх у залежності від індивідуальних умов та вподобань.

Третій за хронологією список, пов'язаний з українськими теренами³⁶, зберігся фрагментарно, проте назва рукопису

³⁴ Там само, 241.

³⁵ Протопопов, *Дилецкий Николай*, 485.

³⁶ Першим є Санкт-Петербурзький список, другим – Переяславський, третій – Київський.

«Грамматика. Или извѣстная правила пѣнія мусикискаго»³⁷ свідчить, що він також належить до Смоленської редакції. Володимир Протопопов вважав, що рукопис було втрачено³⁸. Ще на початку ХХ століття Володимир Перетц описував рукопис як такий, що належав бібліотеці Софійського собору у Києві³⁹. Наприкінці 90-х років ХХ століття кілька сторінок з цього рукопису були опубліковані Володимиром Івановим, проте коментарі до нього містять слабо структуровані характеристики, які не розкривають суті списку і за обсягом складають лише півсторінки наративного тексту⁴⁰. Детальний палеографічний опис рукопису та публікацію частини списку здійснив Богдан Дем'яненко⁴¹. Проте важко погодитися з автором у твердженні, що представлений ним третій зшиток є окремим трактатом. Очевидно, що тут має місце широка розробка одного з розділів на основі трактату Миколая Дилецького. Подібну практику можна побачити і у Санкт-Петербурзькому списку 1723 року, де нараховується щонайменше 6 різних почерків, а остання частина не має аналогів в інших копіях, проте це не стало підставою для виокремлення фрагментів в окремі «трактати». Загалом, дослідник не надав переконливих аргументів, чому цей зшиток слід вважати окремим трактатом. Вважаємо, що остаточну крапку у питанні походження цього рукопису ставити рано. Ще Володимир Протопопов вважав, що список потрапив до Софійського монастиря з прибуттям на служіння Київського митрополита Євгена Болховітінова вже у ХІХ столітті, адже на рукописі містяться власноручні написи ієрарха. В цьому твердженні радянський музикознавець цілковито покладається на опис Миколи Петрова: «*съ собственноручными замѣтками м. Евгения въ началѣ и въ концѣ рукописи, объ эпохахъ*

---

³⁷ Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, ф. 312, оп. М. І. Петрова, № 126 (672), 4.

³⁸ Протопопов, *Дилецкий Николай*, 492.

³⁹ Владимир Перетц, «Очерк библиотеки Киево-Софийского собора (Из записной книжки)», *Литературный вестник* 6 (Санкт-Петербург, 1901): 121-127.

⁴⁰ Володимир Іванов, *Співацька освіта в Україні у ХVІІІ ст.* (Київ: Музична Україна, 1997), 244-245, 252-256.

⁴¹ Богдан Дем'яненко, *Трактат «Препорцьє» з київського рукопису ХVІІІ століття: критична публікація тексту.* (Львів, 2017).

російського церковного п'янія»⁴². І справді, на початковому форзаці міститься напис грецькою, який перекладається, як «з числа книг Євгенія Болховітінова»⁴³. Але Володимир Протопопов не знав, що перший та останній зошити цього конволюту датуються пізнішим часом, аніж текст «Граматики». За визначенням Богдана Дем'яненка філіграні дозволяють датувати I та VI зошити 1768-1776 роками⁴⁴. А на нашу думку, ці записи могли бути зроблені аж у 1821 році, коли на прохання барона Густава Розенкампа Євгенієм Болховітіновим, на той час архієпископом Псковським, було підготовлено та опубліковано статтю «О русской церковной музыкѣ»⁴⁵, рукопис тексту якої описаний у тому ж каталозі бібліотеки Софійського собору⁴⁶. Цікаво, що у I та VI зошитах містяться посилання на друковані книги 1775, 1784 та 1794 років, що також вказує на те, що текст, найпевніше, створювався у XIX столітті. У 1822 році Євгеній Болховітінов став митрополитом Київським, тому зберігається вірогідність, що рукопис потрапив до Києва зі Пскова. Проте, «ГраMATика» ніби вкладена у нотатки Болховітінова, а згодом конволют був оправлений обкладинкою. Звідси доцільно припускати, що трактат міг бути доданий у будь-який період, як до приїзду митрополита у Київ, так і після. Відзначимо, що у XVIII столітті при Софійському соборі функціонувала вокальна катедральна (митрополича) капела, про діяльність якої зберігся значний документальний масив. Тому цілком виправдано припускати, що користувачами чи авторами цієї копії могли бути співаки капели. Звертаємо увагу, що цей список створювався у другій та третій чвертях XVIII століття, і на це вказують відповідні філіграні (1719-1764 роки)⁴⁷, через що виникає підстава порівняти його із Санкт-Петербурзьким списком, який до 1763 року перебував у Києві. Проте окрім приналежності до Смоленської редакції, ці списки більше

---

⁴² Николай Петровъ, *Описание рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Киевѣ. Выпускъ III. Библиотека Киево-Софійскаго собора.* (Москва, 1904), 32.

⁴³ Дем'яненко, *Трактат «Препорцяя»*, 10.

⁴⁴ Там само, 10.

⁴⁵ В. П. и проч., «О русской церковной музыкѣ», *Отечественныя записки* 19 (1821): 145-157.

⁴⁶ Петровъ, *Описание рукописныхъ собраній*, 32.

⁴⁷ Дем'яненко, *Трактат «Препорцяя»*, 10, 13.

нічого не ріднить. Зокрема, на відміну від Санкт-Петербурзького списку, у «Граматиці», пов'язаній із Євгенієм Болховітіновим, не спостерігається явних українізмів, вона написана переважно півуставом, окрім четвертого та п'ятого зошитів, які написані скорописом. За місцем зберігання та побутування, називаємо цей список Київським.

В архівах Російської Федерації зберігаються ще три пізніші списки Смоленської редакції, які датуються останньою третиною XVIII століття. Старший із рукописів був датований у публікації Володимира Протопопова 1770-ми роками⁴⁸. Трактат викладений частково – на 26 аркушах. Список обертався у середовищі священослужителів: *«къ библіотекъ іерею Клименту Русакову. Подарена діакономъ б. собора Василиємъ Уаровымъ»*⁴⁹. Через неможливість визначити місце створення списку, назвемо його за місцем зберігання, тобто Костромським. Характерна риса рукопису полягає у тому, що двом частинам Смоленської редакції передують три аркуші з Московської (Коренева) редакції.

Рукопис під назвою *«Грамматика или известная правила пения музикайского в ней же шесть частей»* був продовженням *«азбуки нотного пения»*, яку завершив писати 17 лютого 1786 року церковнослужитель з Тамбовського краю: *«Моршанского округа села Ракиши церкви Покрова пресвятыя богородицы пономаря Андрея Захарова»*⁵⁰. Очевидно, що й «азбука» була вільним переспівом трактату Миколая Дилецького. Конволют складає 35 аркушів. Завдяки наявній локалізації місця створення, цей список доцільно називати Тамбовським.

Останній список більший за обсягом ніж два попередні і наближений до найстаршого Московського списку. Рукопис походить із середовища монахів Московського Донського монастиря, про що свідчить текст на оправі: *«Московского Донского Монастыря иеромонаха Иреня его собственная, а подписал сего Генваря дня 1809 года»*⁵¹. Хоча філіграні паперу датуються 1780-ми роками, проте є свідчення, що рукопис є

⁴⁸ Протопопов, Дилецкий Николай, 490-491.

⁴⁹ Н. Селифанов, «Описание рукописи – учение осогласномъ пѣнни на нотахъ», *Костромская старина* 3 (1894): 3-5 (приложение II).

⁵⁰ Протопопов, Дилецкий Николай, 490.

⁵¹ Там само, 491.

копією давнішого списку, який зберігався у цьому ж монастирі. Мова про текст із вказівкою, що список належить архімандриту Донського монастиря Лаврентію Грузину (Габашвілі), який очолював обитель у 1705–1720 роках: «*Сие грамматика архимандрита... Грузинцкого для церковных музыкан для приношение*»⁵². Хоча рукопис міститься на 83 аркушах, проте ще Володимир Протопопов помітив, що він є некомплектним, бракує останніх аркушів. Необхідно додати, що Московський Донський монастир також був пов'язаний із так званим «київським» співом та Олександро-Невською лаврою. Зокрема, у 1730 році архімандрит монастиря Іларіон Рогалевський, який свого часу навчався у Києво-Могилянській Академії, клопотав про повернення з Олександро-Невської лаври до Донського монастиря ієромонахів та ієродияконів, які відбули у столицю у 1718, 1721 та 1727 роках. А мотивував своє клопотання тим, що саме ці українські ченці утверджували в монастирі так званий «київський» спів: «*изъ давныхъ лѣтъ повелѣно быть въ Донскомъ Монастырѣ ієромонахамъ, ієродіаконамъ и клирошанамъ Кіевлянамъ, которое Кіевское пѣніе утверждено и донынѣ въ Донскомъ Монастырѣ, и по призыванію изъ Малороссійскихъ городовъ крылошане и собраны были*»⁵³. Відтак це свідчення можна розглядати як аргумент на користь того, що Санкт-Петербурзькі списки 1723 та 1722 років могли бути створені на основі рукописів, привезених київськими співаками з Донського монастиря. Наостанок зазначимо, що список 1780-х років доцільно називати Московським Донським.

Повний перелік списків Смоленської редакції подаємо у вигляді таблиці в кінці статті (Додаток 1).

Структура Переяславського списку. Переяславський список відрізняється від інших рукописів Смоленської редакції кількома суттєвими структурними особливостями. По-перше, на титульному аркуші відсутні відомості про Смоленськ та 1677 рік, натомість є згадка про автора трактату та скриптора (переписувача) (Додаток 2): «*Грамматика Юже издаде Николай*

⁵² Иван Голубев, «Собрания рукописных книг г. Калинина», *Труды Отдела древнерусской литературы* 11 (1955): 453.

⁵³ Рункевич, *Александро-Невская лавра*, 427.

*Дилецкій В црствующемъ градѣ москвѣ, А преписа себѣ Димитрій Игнатовичъ Фѣялковскій власними своими Труды и кошѣтом В градѣ Переяславлѣ, в катедралномъ мнстри вознесеня Гспдня. 1734 Года, февраля 21 числа*⁵⁴. По-друге, у Переяславському списку відсутні четвертий та п'ятий розділи, але переписувач не просто пропустив їх, а ніби намагався приховати зроблене скорочення – після першого абзацу четвертого розділу було одразу записано другий абзац шостого розділу⁵⁵. По-третє, на відміну від Московського та Санкт-Петербурзького списків, у Переяславському є окремий розділ із заголовком «О органѣхъ» (**Додаток 3**)⁵⁶. По-четверте, Переяславський та Московський списки відрізняються порядком викладу у розділі «О раздаянии гласовъ»⁵⁷. По-п'яте, останній розділ Переяславського списку «Епилогосъ» містить унікальний матеріал, який переважно складається з таблиць, азбук та сольмізаційних, чи по іншому гвідонових рук (лат. manus Guidonis). В аналогічному місці Санкт-Петербурзького списку також міститься свій унікальний матеріал. Така практика доповнення переписувачами на власний розсуд кінцевих частин рукопису є розповсюдженою. У Московському та Московському Донському списках Смоленської редакції цього розділу бракує, що свідчить про їхню некомплектність.

Успішне застосування методу аналізу на основі нотних прикладів дозволяє стверджувати, що найбільш спорідненим до Переяславського списку є Московський, а не Санкт-Петербурзький список Смоленської редакції. Цей висновок важливий, адже з огляду на побутування останнього у Києві, існувала вірогідність, що Переяславський список міг бути створений на його основі. Також цей метод продемонстрував, що у третьому розділі сім разів використані унікальні приклади з найстаршого списку Московської (Коренева) редакції, а також по-одному разу в інших розділах⁵⁸. Цей випадок не унікальний,

---

⁵⁴ Національний музей історії України, фонди, РД-204, I.

⁵⁵ Там само, 30.

⁵⁶ Там само, 49v.

⁵⁷ Там само, 55v-57; Российский государственный архив древних актов, ф. 181, ед. хр. 541, 71-75v.

⁵⁸ Національний музей історії України, фонди, РД-204, 4v, 17v-18, 19v, 20v, 22v, 52v.

подібна практика мала місце у Костромському та Санкт-Петербурзькому списках. А отже, переписування перелічених списків відбувалося в осередках із наявними кількома різними екземплярами «Музичної Граматики». Подібні компіляції було помічені Володимиром Протопоповим і щодо інших редакцій, зокрема, в рукописі середини XVIII століття⁵⁹.

Особа переписувача. Із титульного аркушу Переяславського списку про особу копіюста достеменно відомо лише його ім'я – Дмитро Ігнатович Фіялковський (*«Димитрій Ігнатовичъ Фьялковскій»*). Інформація про обставини життя та професійної діяльності переписувача трактату може допомогти не лише у питанні з'ясування історії створення та використання писемної пам'ятки, а й для реконструкції системи функціонування церковно-співочої практики Гетьманщини.

Пошуки відомостей про Дмитра Фіялковського в архівних фондах Переяславсько-Бориспольської єпархії не дали жодного позитивного результату. Однак, завдяки повному збігу прізвища, імені, по-батькові, а також допустимого часового проміжку, особу переписувача було виявлено та ідентифіковано в описах фонду Чернігівської духовної консисторії (Державний архів Чернігівської області), зокрема, у справі 1760-х років про суперечку священиків за прибутки церкви Іоана Предтечі міста Стародуб між Дмитром Ігнатовичем Фіялковським та Федором Матвійовичем Киселевським. А завдяки опрацюванню самої справи збігся ще й професійний рід діяльності переписувача.

Отже, Фіялковський, обґрунтовуючи неправомірність присвоєння усіх прибутків з боку другого священика, вказував наступну причину, через яку тривалий час не перебував на парафії: *«когда в прошлых 1761м и 1762м годѣхъ за силу указовъ ясне в Бгу преосвященства вашего и з духовной консистории ко мнѣ присланныхъ находилъ я в поездкѣ по протопопьям Стародубовской и Погарской в выборѣ и в отвозкѣ в домъ ясне в Бгу преосвященства вашего искусних невчихъ и в оной поездкѣ по моему убожеству до немалого числа и своего капитала на покупку для той поездки лошадей и на протчие потребности*

---

⁵⁹ Протопопов, Дилецкий Николай, 480.

истеряль»⁶⁰. З викладеного стає зрозумілим, що він займався рекрутуванням здібних співаків у двох протопопіях, очевидно, за наказом щойно призначеного Чернігівського єпископа Кирила Ляшевецького.

Окрім цього, віднайдені документи висвітлюють родинне та повсякденне життя священика Фіялковського. Своє свячення та місце у церковному штаті він отримав, одружившись на доньці місцевого пароха Семена Іскуса. Очевидно, не випадковість, що тесть переписувача в молодості був професійним церковним півчим: *«в музиць архіерейской и государственной»*⁶¹. Цей факт у сумі із попередніми, підводить нас до думки, що Фіялковський також міг бути єпископським співаком, і не лише у Чернігові, а й у Переяславі.

Зі справи стає відомо, що Фіялковський тримав лише половину парафії, у зв'язку з чим і виник системний конфлікт за її прибутки та майно. Зрештою, Дмитру Ігнатовичу вдалося виграти процес і не лише повернути більшість недоотриманих коштів, але й змусити свого опонента Киселевського залишити Стародуб. Згодом останній навіть певний час перебував під забороною до священослужіння. Ця справа розглядалася у церковному суді кілька років, протягом яких обидві сторони надавали відповідні покази. Їхні свідчення рясніють фактами про повсякденне життя кліру, надають цінну інформацію про громаду, зокрема, про існування братства при церкві Іоана Предтечі. Фіялковський постає достатньо впливовою фігурою, адже мав прямий доступ до архіерейського двору. Найпевніше, таке становище було здобуте завдяки його професійній діяльності на церковно-співочій ниві.

Окрім цього, збережені сповідні розписи церкви Іоана Предтечі міста Стародуб надали нам детальнішу інформацію про особу Фіялковського та його сім'ю. За розписом 1759 року *«попъ Димитрій Ігнатієвъ синъ Фіялковскій»* мав віку 40 років, а його дружині Тетяні Семенівні виповнилося лише 21 рік⁶². У сповідному розписі 1763 року вже зазначено, що Фіялковському було 44 роки, а також що у нього був трьохлітній син Іван⁶³.

⁶⁰ Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 864, 2.

⁶¹ Там само, 69v.

⁶² Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 385, 155.

⁶³ Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 386, 58.

Отже, згідно сповідних розписів переписувач «Граматики» народився близько 1719 року, і, відповідно, ним було переписано трактат у віці 15 років. Цікаво, що інші списки трактату часом також переписувалися підлітками, які були вихованцями різних навчальних закладів.

Невідомою залишається доля досліджуваної постаті після залишення парафії у Стародубі, адже за сповідними розписами 1772 та 1777 років там значиться інший священик – Дем'ян Іванович Клищенко⁶⁴. Відсутність відомостей про Фіялковського рівною мірою можуть свідчити як про його переїзд, так і про смерть.

Наразі є відкритим питання походження Дмитра Фіялковського, адже ані про його батьків, ані про соціальний стан не вдалося віднайти жодних свідчень. Проте, у цьому напрямку дослідження наявні певні зрушення. Зокрема, особи із ідентичним прізвищем зафіксовані в числі студентів Києво-Могилянської Академії, а також збереглися відомості про цілу родину Фіялковських, яка займала священицькі та церковнослужительські місця в церкві Різдва Богородиці у селі Обмачів (Конопотська протопопія Київської митрополії, Батуринська сотня Ніжинського полку)⁶⁵. 1780 року також згадується священик Воскресенської церкви міста Чернігів Петро Фіялковський⁶⁶. Протягом XVIII століття численні згадки осіб з таким прізвищем фігурують серед козацької старшини різних полків Гетьманщини⁶⁷. Також зустрічаємо згадки про Фіялковських (Фіалковських) серед вихідців з козаків

---

⁶⁴ Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 392, 30; Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 394, 10.

⁶⁵ Николай Петров (Ed.), *Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии. Отд. 2 (1721-1795), Т. 1 (1721-1750), Ч. 2.* (Київ, 1904), 12, 13, 186, 217, 247 (Приложения); Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 5, спр. 18, 62-62v, 64.

⁶⁶ Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 1593, 92.

⁶⁷ Ігор Ситий (Ed.), *Генеалогія української шляхти. Послужні списки погарської шляхти 1772-1781 рр. «Описаніє» ніжинської шляхти 1784 р.* (Київ: Темпора, 2008), 94, 152; Володимир Кривошея, *Козацька старшина Гетьманщини.* Енциклопедія. (Київ: Стілос, 2010), 35, 36, 54, 56, 57, 69, 727; Ірина Кривошея, *Неурядова старшина Української козацької держави (XVII-XVIII ст.): довідник.* Т. 2. (Біла Церква, 2016), 590.

та селян⁶⁸. Таким чином, не виключено, що з часом будуть віднайдені додаткові сторінки з життєпису Дмитра Ігнатовича.

Не можемо не зазначити, що Стародубська церква Іоана Предтечі, в якій служив священник Фіялковський, також мала відношення до музики, адже єдиний відомий дослідникам документ про функціонування музичного цеху у Стародубі стосується саме цього храму. Мова про гетьманський універсал Івана Мазепи від 22 лютого 1705 року. Ініціатором документу був ктитор церкви, який через писаря місцевого магістрату Григорія Двиновського просив долучити до церкви різного роду музикантів, аби подолати її убогий матеріальний стан: *«ижъ доносиль намъ п. Григорій Двиновскій, писар майстрату тамошнего стародубовского, а ктитор церкви святого Іоанна Предтечи Рождества Стародубовской же предмѣской о немениших тоей церкви в потребах і скудостях и просиль абысмо отце музичкій, то есть скрипников и цимбалист и дудников прилучили до оной на вспомогателство»*⁶⁹. Тож в отриманні парафії у зв'язку з цим документом проглядається певна закономірність, коли людина, яка на професійному рівні пов'язана зі співочою справою, призначається до церкви, при якій функціонує музичний цех.

Умови створення Переяславського списку. Досліджуваний примірник трактату було переписано 21 лютого 1734 року у Вознесенському соборі Переяславського монастиря, де розміщувалася єпископська катедра: *«в градѣ Переяславлѣ, в катедралномъ мнстри вознесеня»*⁷⁰. Очільником катедри на той час був Арсеній Берло, який у 1733 році призначений першим самостійним владикою Переяславської та Бориспільської єпархії. Про діяльність катедральної вокальної капели зберігся вагомий корпус документів, то ж поява трактату в Переяславі виглядає не випадковим явищем. Про практичне застосування трактату свідчить маргінальний запис польською мовою на форзаці в кінці рукопису, де вказано, що 8 вересня 1737 року співався урочистий концерт: *«A. 1737 msca 7bra 8 dnia spiewalismy koncert solennie»*.

---

⁶⁸ Зоя Хижняк (Ed.), *Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст. Енциклопедичне видання.* (Київ: ВД КМ Академія, 2001), 247, 561.

⁶⁹ Іван Бутич (Ed.), *Універсали Івана Мазепи. 1687-1709.* (Київ, 2002), 452.

⁷⁰ Національний музей історії України, фонди, РД-204, І.

На нашу думку, мотивація єпископа у розвиткові співочої справи вкладається в одну канву із заснуванням Переяславського колегіуму у 1738 році. Підвищення освітнього рівня кліру в рамках реформ було однією з ліній внутрішньої політики російського імперського уряду та Святійшого Синоду, що цілеспрямовано впроваджувалося у час правління Анни Іоанівни⁷¹. Загалом складається враження, що списки «Музичної Граматики» були найавторитетнішим посібником у навчанні церковного співу у Російській державі кінця XVII-XVIII століть. Про це свідчить хоча б той факт, що переважна більшість рукописів, якщо не всі, були або переписані священниками, або використовувалася у церковному та монастирському середовищах, а також у церковних освітніх закладах.

Висновки. Віднайдення Переяславського списку «Музичної Граматики» активізувало велике коло питань, над якими задумувалися дослідники минулого, і які ще жодного разу не потрапляли в поле ґрунтовної дослідницької уваги. Зокрема, це стосується особливостей музичної культури Переяславського колегіуму, діяльності Переяславської вокальної катедральної капели, церковно-співочої практики у Переяславській єпархії тощо. Серед іншого, Переяславський список спонукає до більш критичного дослідження відомих пам'яток, зокрема, їхнього часу та місця створення, а також особливостей побутування. При наявності Переяславського списку та детальному аналізі корпусу інших джерел, стає очевидним, що на українські терени списки трактату поширювалися під впливом російських церковних центрів, а не навпаки.

Бібліографія

1. Бутич, Іван (Ed.). *Універсали Івана Мазепи. 1687-1709.* (Київ, 2002).
2. В. П. и проч. «О русской церковной музыкѣ», *Отечественныя записки* 19 (1821): 145-157.
3. Герасимова, Ирина. *Николай Дилецкий: творческий путь композитора XVII века (диссертация).* (Москва, 2010).
4. Голубев, Иван. «Собрания рукописных книг г. Калинина», *Труды Отдела древнерусской литературы* 11 (1955): 440-463.
5. Дем'яненко, Богдан. *Трактат «Препорочья» з київського рукопису XVIII століття: критична публікація тексту.* (Львів, 2017).

⁷¹ Борис Титлинов, *Правительство Императрицы Анны Иоанновны въ его отношеніяхъ къ дѣламъ Православной церкви.* (Вилна, 1905), 382-383.

6. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 385.
7. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 386.
8. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 392.
9. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 394.
10. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 864.
11. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 1593.
12. Державний архів Чернігівської області, ф. 679, оп. 5, спр. 18.
13. Іванов, Володимир. *Співацька освіта в Україні у XVIII ст.* (Київ: Музична Україна, 1997).
14. Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, ф. 312, оп. М. І. Петрова, № 126 (672).
15. Кривошея, Володимир. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. (Київ: Стилюс, 2010).
16. Кривошея, Ірина. Неурядова старшина Української козацької держави (XVII-XVIII ст.): довідник. Т. 2. (Біла Церква, 2016).
17. Кузьмінський, Іван. *Витоки, музична теорія та виконавська практика партесного багатоголосся (дисертація)*. (Київ, 2014).
18. Кузьмінський, Іван. «Класифікація авторизованих списків «Мусикійська Граматика» Миколая Дилецького та питання походження так званого Львівського рукопису», *Київське музикознавство* 40 (2011): 59-69.
19. Національний музей історії України, фонди, Інвентарна книга «Рукописні документи Київського історичного музею», 1948–1954 роки, № 1-900.
20. Національний музей історії України, фонди, РД-204.
21. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, № 87/510804.
22. Перетц, Владимир. «Очерк библиотеки Киево-Софийского собора (Из записной книжки)», *Литературный вестник* 6 (Санкт-Петербург, 1901): 121–127.
23. Петров, Николай (Ed.). *Акты и документы, относящиеся къ истории Киевской Академии. Отд. 2 (1721-1795), Т. 1 (1721-1750), Ч. 2.* (Киев, 1904).
24. Петров, Николай. *Описание рукописных собраний, находящихся въ городѣ Киевѣ. Выпускъ III. Библиотека Киево-Софійскаго собора.* (Москва, 1904).
25. Протопопов, Владимир (Ed.). *Дилецкий Николай. Идея Грамматики Мусикійской.* (Москва: Музыка, 1979).
26. Рамазанова, Джамиля. «Первая Итальянская школа в России (1697–1700) по документам Российского государственного архива древних актов». *Проблемы итальянистики* 5 (2013): 196–212.
27. Российский государственный архив древних актов, ф. 181, ед. хр. 541.
28. Рункевич, Степан. *Александро-Невская лавра. 1713–1913.* (СПб, 1913).
29. Савчук, Ігор. «Микола Дилецький «Граматики музикальна». Петербурзький список 1723 року: від часу відкриття до опублікування». *Українське музикознавство* 42 (2016): 6–34.
30. Селифантов, Н. «Описание рукописи – учение осогласномъ пѣнни на ногахъ». *Костромская старина* 3 (1894): 3-5 (приложение II).
31. Ситий, Ігор (Ed.). *Генеалогія української шляхти. Послужні списки погарської шляхти 1772-1781 рр. «Описание» ніжинської шляхти 1784 р.* (Київ: Темпора, 2008).

32. Смоленский, Степан (Ed.). *Музыкiйская грамматика Николая Дилецкаго*. (СПб., 1910).
33. Титлинов, Борис. *Правительство Императрицы Анны Иоанновны въ его отношенiяхъ къ дѣламъ Православной церкви*. (Вилна, 1905).
34. Хижняк, Зоя (Ed.). *Киево-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.* Енциклопедичне видання. (Київ: ВД КМ Академія, 2001).
35. Цалай-Якименко, Олександра. *Київська школа музики XVII століття*. (Київ; Львів; Полтава, 2002).
36. Цалай-Якименко, Олександра (Ed.). *Микола Дилецький. Грамматика музыкальна (фотокопія рукопису 1723 року)*. (Київ: Музична Україна, 1970).
37. Цалай-Якименко, Олександра & Зелінський, Олександр. «Море непребранное: новознайденый автограф Миколи Дилецького». *Жовтень 7* (1966): 109-116.
38. Laucevičius, Edmund. *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. 1.* (Vilnius: Leidykla «Mintis», 1967).
39. Laucevičius, Edmund. *Popierius Lietuvoje XV-XVIII a. T. 2. Atlasas.* (Vilnius: Leidykla «Mintis», 1967).

Додаток 1. Таблиця рукописів Смоленської редакції «Музичної Граматики»

№	Дата створення	Умовна назва списку	Місце зберігання
1.	1677 рік	Смоленський (автограф)	Не зберігся
2.	Орієнтовно 1693 рік	Московський	Российский государственный архив древних актов, ф. 181, ед. хр. 541
3.	1723 рік	Санкт-Петербурзький	Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького, № 87/510804
4.	1734 рік	Переяславський	Національний музей історії України, фонди, РД-204
5.	Середина XVIII століття	– (фрагментарні виписки)	Российская государственная библиотека, ф. 218, собрание Отдела рукописей, № 14
6.	Друга та третя чверті XVIII століття	Київський	Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, ф. 312, оп. М. І. Петрова, № 126 (672)
7.	1770-ті роки	Костромський	Государственный архив Костромской области, ф. 558, оп. 2, № 583
8.	1786 рік	Тамбовський	Архив Санкт-Петербургского института истории РАН, ф. 238 (коллекция Н. П. Лихачёва), оп. 1, д. 256
9.	1780-ті роки	Московський Донський	Государственный архив Тверской области, ф. 103, № 553

Додаток 3. Аркуш 49v Переяславського списку.

Органъхъ или Органійхъ Мвскійскіхъ

Поцрскіхъ грабнъ Оіи нати сати Оіи Свѣтнхъ
хлѣбѣстава, ситѣ Оіи, а вровѣтамо великѣдаре
бѣоцрскѣ, второе; тако нелмоє гарнѣбѣвѣу;
и вонѣоцратнѣ; о вадеситѣ дѣзвѣннѣа селомо
дѣннѣ вѣвѣтнѣ; и вѣтнѣнѣ и цѣрѣвѣнѣо нѣовѣтѣскі
о вѣннѣи словѣ лѣвѣскіи еко нѣоцрскіи а вѣннѣ.

Съ тако фрактѣвнѣа тѣдѣннѣа нѣа сѣтѣннѣ
нѣа сѣо вѣо лѣннѣа сѣпѣвѣннѣа вѣо лѣннѣа вѣо
тѣннѣа сѣрѣннѣа вѣо лѣннѣа вѣо лѣннѣа вѣо лѣннѣа

ТАКО

Сице вѣо нѣоцрскіи вѣлнѣсѣа вѣо вѣо лѣннѣа
нѣоцрскіи нѣоцрскіи нѣоцрскіи нѣоцрскіи нѣоцрскіи
сѣрѣннѣа нѣоцрскіи нѣоцрскіи нѣоцрскіи нѣоцрскіи
нѣоцрскіи